

Alenka FIKFAK
Alma ZAVODNIK

Mesto # Cyberspace

Nove dimenzije urbanosti nasprotje ali nadaljevanje informacijske avtoceste?

1. Uvod

Urbanizma ni: je samo ideologija v Marxovem smislu doživljanja sveta. Arhitektura resnično obstaja, kot Coca Cola: pojem, prepojen z ideologijo, to je realen produkt, lažna zadovoljitev lažne nujnosti. Urbanizem je primerljiv z ekonomskim programiranjem Coca Cole – čista spektakularna ideologija. Moderni kapitalizem, ki je vplival na redukcijo socialnega življenja, na spektakel, je nezmožen drugega kot predstavitev spektakla naše lastne odtujitve. Njegove urbanistične sanje so njegova mojstrovina.¹

Živimo v obdobju postindustrijske, informacijske družbe. Nove tehnologije, nova informacijska kultura in telekomunikacijski sistemi omogočajo individualen način življenja.

Agrarni sistem, ki je generiral tradicionalne vzorce rabe in poselitve prostora, je že zdavnaj razpadel. Novi elementi, ki se vrivajo v poselitveno strukturo, so pogosto že prevladujoči motiv in so v resnici vzpostavili nov, lasten kompleksen sistem. Novega stanja ne moremo ovrednotiti in ga obvladovati s tradicionalnimi vrednostnimi sistemi. V prispevku želiva opozoriti na pojave v prostoru, ki so posledica neprekinjenega delovanja dinamičnih tokov v procesu konstantne evolucije, ki nas usmerjajo v dojemanje mesta in prostora v času, ki je trenutna komponenta. Sočasno z zapisom misli se je prostor že spremenil.

2. O začetku

Med najpomembnejšimi odkritji v prejšnjem stoletju je parni stroj, ki je revolucionarno vplival na transportne možnosti in povečal premikanje množic v hitrosti, oddaljenosti in širini.... hiter razvoj in razmah je zrastle iz želje po povezovanju mest... industrija, množična gradnja in železnica.²

V drugi polovici 19. stoletja so se z industrijsko revolucijo pojavile prve korenite spremembe v strukturah mest. Razvoj novih urbanih funkcij (nova proizvodna in prometna sredstva, novi materiali) je izzval pritisk vse večjega števila imigrantov v mesta. Prebivalstvo se je kopičilo, obstoječa struktura pa ni bila zmožna prenesti pritiska velike mase. Ustajalne strukture srednjeveških in baročnih mest so začele razpadati.

Tehnični napredek in inovacije so omogočali masovno produkcijo. Individualno delo je nadomestila serijska proizvodnja. Širjenje novih profesionalnih aktivnosti in birokracije je pripeljalo do pojave nove socialne družbe, ki se je oblikovala okrog dveh življenjskih vrednosti: kapitalizma kot neposredne posledice hitrega napredka in socializma kot progresistične ekspresije novega socialnega in ekonomskega zavedanja.

Družbene spremembe, ki so nastale z novimi pogoji življenja, so se začele odražati v fizičnih strukturah mest. Urbani plašč se je vedno hitreje širil z novimi četrtmi v predmestjih, ki so se začele zli-

Decentralizacija mesta, Disperzija, Difuzija, Neplanirane strukture, Urbanizem, Virtualni prostor

"Z izgradnjo tunela, ki povezuje Evropo z Veliko Britanijo, je postalo mesto Lille bližje centru Londona kot sama londonska periferija. To je nov način mobilnosti urbane družbe..."

Sistem različnih hitrosti že obstaja v mestu/prostoru in modificira tako našo percepcijo kot uporabo prostora. Te hitrosti/silnice imajo različne karakterje in smernice. Uravnajo se preko posameznih plasti, katerih skupek predstavlja "kaotičnost", kompleksnost fizične strukture, ki se uravnava preko menjajočih se interakcij med uporabniki. Struktura ni več statična, nenehno je v gibanju. Centralna točka prostora je človek/individuum. Prepletanje gibarja, hitrosti in namembnosti utrjuje disperzijo, ki je odgovor na negativne silnice nakopičenosti, koncentracije, zaprtosti in statičnosti prostora, na spreminjajoče se socialne, ekonomske, politične in gospodarske pogoje.

Decentralisation of cities, Diffusion, Dispersion, Unplanned structures, Urbanity, Virtual space

"With the construction of the tunnel connecting Europe with Great Britain, the city of Lille has become closer to the centre of London, than have London's own outskirts. This is a new way of mobility of the urban society ...

"The system of different speeds already exists in the city(space and is modifying our perception, as well as use of space. These speeds/forces have different characteristics and directions. They are adjusted through individual layers which jointly represent 'chaos', a complexity of physical structures, which is adjusted by changing interactions between consumers. The structure is no longer stationary, it is constantly in motion. The central point of space is man/individual. The interplay of motion, speed and purposefulness strengthens dispersion which is the answer to negative forces of accumulation, concentration, closure and immovability of space, to the changing social, economic and political conditions.

vati v odprt prostor. Zaradi čim večje izkoriščenosti prostora so bile organizirane na šahovski mreži. Gradnja je bila slaba, brez najnujnejših higienskih prostorov, po načelu "streha nad glavo". Pojav in pomen opisanih sprememb sta bila odvisna od razvoja industrializacije v posamezni deželi. Procese so najprej opazili v Veliki Britaniji leta 1801 na podlagi popisa prebivalstva. Številke so zelo nazorno prikazale predvsem kvantitativen razvoj industrijske družbe.³ Kot posledica so se takoj pojavile težnje po preučevanju mest in izboljšanju nastalih razmer. Ustanovili so številna združenja, prvo v Veliki Britaniji, Royal Commission for Health and Housing, katerih naloga je bila izboljšanje zdravstvenih in higienskih razmer v mestih.

Vse te iniciative so sledile idejam teoretikov in utopistov, Owena in Fourierja, o organskosti malih industrijskih oblik naselij: prazen prostor za idealno novo družbo v harmoniji z okoljem. V tej atmosferi je imel pomembno vlogo E. Howard. Njegov koncept vrtnega mesta "Garden City of Tomorrow" je temeljil na načrtnem izseljevanju prebivalstva v manjša mesta, ki so postavljena v prijetno naravno okolje. Nadomestila naj bi obstoječa industrijska mesta. Vrtno mesto temelji na konceptu, ki izhaja iz figurativne sheme koncentričnih prstanov posameznih kategorij dejavnosti, v katerih pride do družbene delitve dela in prostora – hierarhije, ki preprečuje rast mesta, predvsem pa iz negiranja obstoječe strukture mest.

3. O razvoju

...Bodoče mesto bo lahko kjerkoli ali nikjer. To mesto se bo močno razlikovalo od nekdanjega, starega mesta ali od kateregakoli današnjega mesta, tako da pojavnosti tega mesta ne bomo več prepoznavali kot celote.⁴

Največje spremembe so se odvijale na periferiji; nova periferija je "periferija praznin". Kaže se kot prekinjena črta, prostor, ki ga je težko preiti. Zunaj mesta pa je disperzno

mesto, ki tudi predstavlja ostanek periferije. Kaj je "zunaj"; ali si je še vedno smiselno postavljati "meje" in si predstavljati "brata" v mesto?⁵

Od sredine 19. stoletja so se pojavljali številni modeli, ki so se ukvarjali z reševanjem urbsa v mestu. V ozadju so bili vedno problemi in spremembe, ki so se odvijali v silnicah civitasa. Mesto je uhajalo iz meja. Tradicionalno mesto ni več zadovoljevalo funkcionalnih, socialnih in ekonomskih potreb. Vsi modeli so nastajali pod tako imenovanim pritiskom disperzije, pritiskom problemov širjenja mest, kar je bila posledica naraščanja populacije in migracij. Zato so v začetni fazi izhajali prav iz kritike socialnega in ekonomskega stanja v industrijskih mestih. V nadaljevanju se je težišče ideje modernega preneslo na tehniko in estetiko. Kljub temu so bili cilji, ki so jih zasledovali ti modeli, enaki, razlikovali so se le v sredstvih in metodah, s katerimi so te cilje želeli doseči. Med seboj jih zato lahko ločimo tudi po kompozicijskem principu. Vsi so temeljili na enostavnih strukturah pa vendar na treh različnih osnovah: centrični, linearni in mrežni.

Med pomembnejšimi predstavniki oblikovanja centričnih mest so bili E. Howard z vrtnimi mesti (1898), E. Gloeden s satelitskimi mesti (1923) in W. Christaller s teorijo in znanstvenim poskusom oblikovanja idealnega sistema mest (1933).

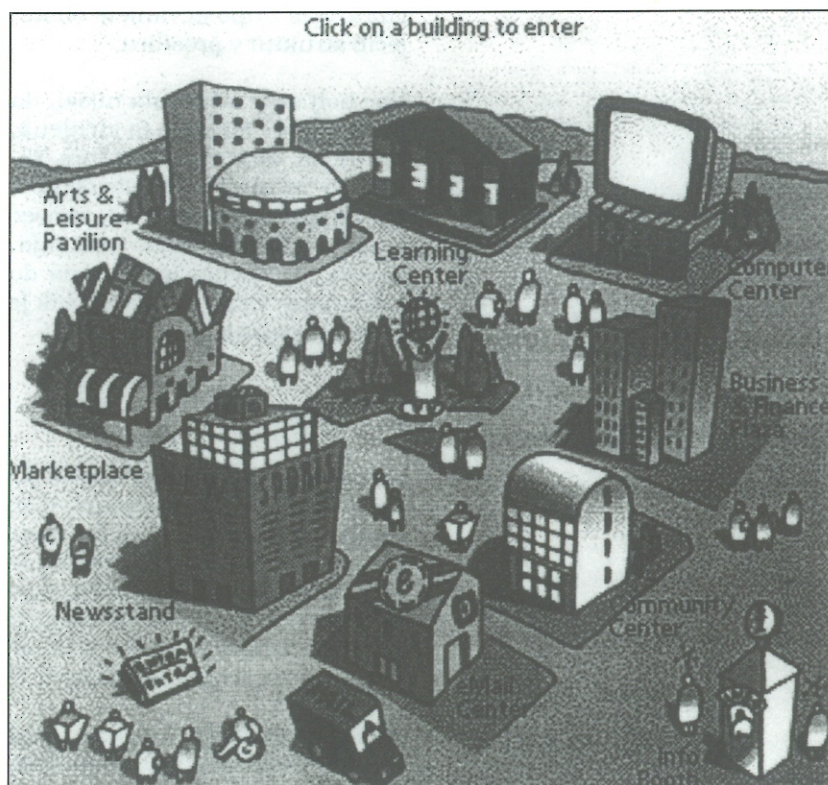
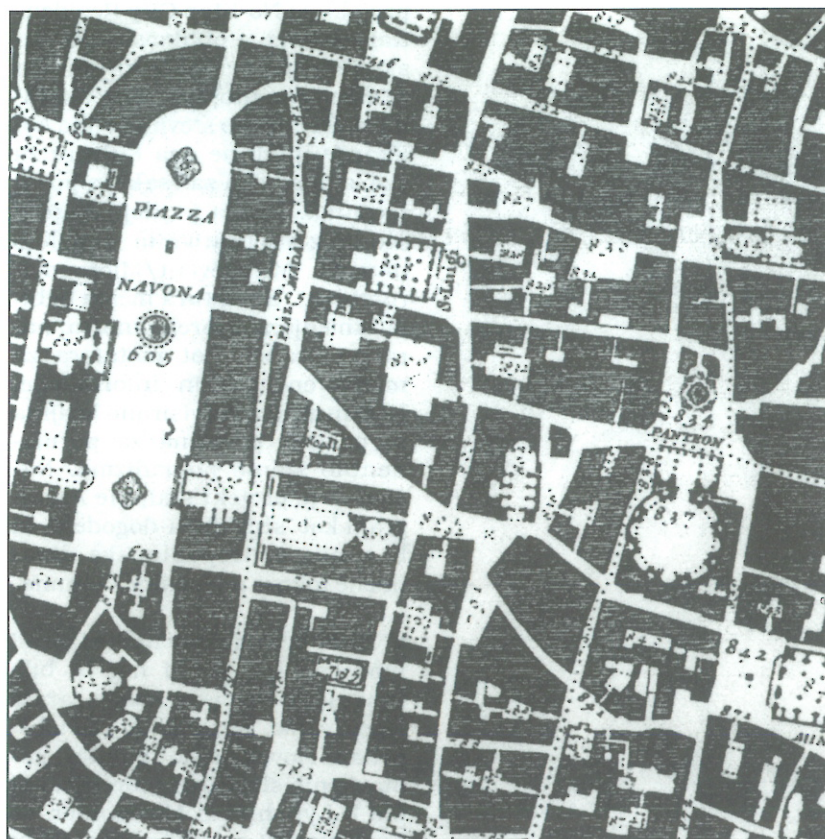
V skupini predstavnikov, ki so verjeli v linearna mesta, so Soria y Mata (1882), Miljutin z modelom industrijskega mesta (1930) in Hilberseimer (1944). Predvsem Hilberseimerjev prispevek je močno vplival na idejo decentralizacije mest. Urbane enote je razdelil v nove strukture, ki tvorijo mesta na nov način, vzdolž transportne arterije. Decentralizacijo je obravnaval kot trend, ki že obstaja in na katerega lahko vplivamo s planiranjem. Omejeno bo zamenjalo neskončno, neomejeno mesto, s čimer se bo med mestom in podeželjem ustvaril tesen odnos. Razdalja med dvema mestoma bo do-

Iločena z velikostjo kmetijskih površin, ki so potrebne za preživetje ljudi. To bo neposredno vplivalo na disperzijo mesta.⁶

Mrežni sistemi so bili osnova Le Corbusierjevih modelov Une ville contemporaine (1922) in La ville Radieuse (1933) kot tudi v F. L. Wrightovem Broadacre Cityju (1932-58).

V začetku tega stoletja je bil najbolj radikalen sovjetski projekt iz 20-ih let, ki je prenesel radiocentrični model mest na linearno urbano strukturo, ki bi se razširila po celem teritoriju Sovjetske Zveze tako, da bi sledili vzorcu električnega omrežja. Nova tehnologija in zmožnost ohranjanja moči na velike razdalje naj bi kazali na disperznost industrije in obliko decentralizacije. To je bilo sovjetsko deurbanistično mesto M. Okhitovičha in M. Ginzburga. Te ideje so bile vključene tudi v projekt I. Leonidova za industrijsko mesto Magnitogorsk.

Idejo mesta, ki naj bi redistribuiralo koncentracijo na nivoju regionalnega agrarnega mrežnega sistema, je razvil F. L. Wright v svojem Broadacre City: *...where every man was to grow his own food on an acre of land which, reserved at his birth, would be placed at his disposal as soon as he was of age ...*⁷ Mesto se širi v vse smeri in ni omejeno. Osnovni kompozicijski element je mrežni raster, v katerem se prepletajo različne strukture. Grajeni prostor se fluidno pretaka med zelenimi površinami. Fizičnega centra ni več. Edini center mesta so enodružinska bivališča *...each household would now be free to create its own city...*⁸ Wright je v vizije novega mesta vključeval sodobne tehnologije in transport, nov način doživljanja časa in prostora. Nakazal je spremembe v hierarhiji bivanja – individualnost in preoblikovanje mesta z izgubo tradicionalne forme in prostorskiosti: *...the future city will be everywhere and nowhere ...*⁹

V 60-tih letih tega stoletja so se pojavile mnoge alternativne vizije mest: Ideja skupine Archizoom s

Dve karti mesta: Nolljev Rim in Appleov e-World

Vir: W. J. Mitchell: *City of Bits, Space and the Infobahn*, The MIT Press, 1995

projektom No-Stop City Residential Parking, z oblikovanjem neskončne ponavljajoče krajine, ki ni samo ena utopija... ampak njihovo neskončno število, toliko kolikor je ljudi: ne ena kultura za vse, ampak ena za vsakega posameznika. Druga je ideja Superstudia z alternativnim modelom bivanja "Microevent/Microenvironment". Struktura mesta bi bila zamenjana z mrežo znotraj naravne krajine kot metafora za mrežo energije in informacije. Kontinuirano servisirana krajina bi postala površina za permanentno stanje nomadizma. Naslednji je projekt skupine Archigram kot "struktura-dogodek", ki bi vrnila metropolitanske dinamične tokove na lokalne komune.

V 70-ih letih so močno kritizirali moderna mesta, ki naj bi bila umetno postavljena mesta zaradi forme same, kjer je kljub vsem besedam človek samo "polnilo" postavljenih struktur. Teoretiki, kot sta K.Lynch in C.Aleksander, so se ukvarjali z obliko mesta kot možnostjo zagotovitve skladnejšega razvoja z upoštevanjem obstoječih struktur v prostoru.

Vse bolj se je utrjevala misel, da mesto ni več lokacija in strnjena, centrična, točkovna struktura. Bivanje v mestu ni več pogojeno z življenjem na urbani ulici, temveč z načinom obnašanja, izražanja, govora, oblačenja in dostopa do informacij. Človek posameznik je center dogajanja.

4. Danes

...Podobnost z urbano evolucijo: mesto je dinamičen kompleksen organizem, ki se spreminja v času, preko evolucije, ki ni poslušna linearnim zakonom. Struktura, ki organizira in oblikuje mesto, izhaja iz procesov avtoorganizacije, ki se odvijajo na nivoju oblikovanja form.¹⁰

Náš model nadaljuje prikazovanje nekaterih lastnosti evolucije kompleksnega sistema, posebno pa težavnosti obvladovanja razvoja, ki je determiniran z mnogokratnimi elementi v interakciji. Popolnoma je

jasno, da nam kompleksnost sistemov ne dovoljuje razmišljanja v linearni naključnosti ali enostavnem sistemu.¹¹

Sedanji čas je čas postindustrijske, informacijske družbe, ki se nenehno spreminja. V vseh prostorskih strukturah je zaznamovan z decentralizacijo in rehierarhizacijo v smislu drobljenja struktur. Pretekli problemi higijene in življenjskega standarda so obvladljivi (če že niso v popolnosti obvladani), ostaja problem obvladovanja prostora. S spreminjanjem družbe in uveljavljanjem novih vrednot in vrednostnih sistemov so se pojavila nova izhodišča, kot so prezasičenost z množico potrošniških proizvodov, preobremenjenost okolja in nove dimenzije gibanja v prostoru in času. Estetika današnjega časa temelji na virtualni resničnosti, ki v resnici ne obstaja in je sama sebi namen.

Oblikuje se nov vzorec socialnega, ekonomskega, kulturnega in fizičnega okolja. Okolje se kaže kot razpršen, fragmentiran in nepovezan sistem, kjer ne prevladuje nered, ampak red drugačne, bolj kompleksne oblike. V tem obdobju se ne moremo več naslanjati na idejo, da se dinamični tokovi v *urbisu* lahko izenačijo s tokovi in silnicami v *civitasu*. V tem smislu ima centralno vlogo spremenljivka čas, ki ima hkrati lastnost trenutne komponente.

V tem okviru se konstituira nova dimenzija urbanega prostora, ki ni več usmerjena v center, v fizični prostor. Oblikuje se nov videz, ki ni več kompakten, temveč artikuliran in diskontinuiran. Nasprotja med mestom in podeželjem ni več, sedaj sta povezana. Podeželje je nova urbana periferija. Nehomogena in nekontinuirana mreža starih in novih vzorcev se križata na podeželju, mu spreminjata vlogo, strukturo in obliko. Gre za novo urbano fenomenologijo, katere matrice moramo iskati v krizi predhodnih modelov, ki so bili s svojo enoplastovitostjo in linearno enostavnostjo nezmožni interpretirati sodobne strukture.

Enostavni vzorci in strukture so tiste oblike, ki so definirane z minimalnim številom podatkov. V primeru okolja oziroma urbanističnih modelov govorimo o treh osnovnih oblikah: o krogu (centričnost), liniji (linearnost) in mreži, ki je že nadgradnja predhodnih vzorcev v najrazličnejših kombinacijah. To so enostavni modeli, lahko berljivi in obvladljivi. Nanje posameznik ne more vplivati, ker bi s svojo voljo podrł shematičnost. Ti vzorci služijo kot osnova načrtovanih, planiranih struktur.

V današnjem času smo postavljene pred dejstvo delovanja drugačnih oblik, ki se izražajo v kompleksnih strukturah. Na videz predstavljajo kaotično stanje, ki nasprotuje posplošenim in enostavnim vzorcem in ga ne moremo poenostaviti. Je skupek prepletajočih se struktur, ki delujejo po principu lastnih dinamičnih tokov. Vsaka plast ima svoje silnice, ki se križajo z drugimi plastmi. V prepletanju moramo omogočiti pretočnost in nekonfliktno delovanje v prehodu strukture iz ene v drugo obliko. Govorimo lahko o nenačrtovanih strukturah, ki so rezultat gibanja družbenih silnic, med katerimi veljajo določene zakonitosti. Toyo Ito definira¹² mesto kot stratificiran sistem silnic energije, informacij, konkretnih objektov in živečih bitij. Zanimajo ga turbulence in modifikacije, ki jih naredijo novi elementi v flukusu/pretoku silnic. Pri tem so se uveljavili koncepti avtoorganizacije kot osnovni principi bivanja, ki predstavljajo ključ do kreativnih potencialov narave. Aplicirani so bili na številna področja: evolutivna biologija, nevrologija, informacijske znanosti ... V vseh najdemo neenostavne modele, ki potrjujejo sistem nenačrtovanosti vzorca.

5. V Sloveniji

...V preteklem obdobju je šlo za preveliko TOGOST institucionalnega sistema, ki je blokiral individualno pobudo tudi tedaj, ko ni bilo treba. Hkrati je šlo za preveliko PROŽNOST, ne nazadnje zaradi političnega koketiranja z delavskim raz-

*redom, ki je pomenila nedoslednost pri uresničitvi že sprejetih odločitev. V tem smislu bi lahko rekli, da je šlo za narobe obrnjen svet: za togost v politiki in planiranju in za prožnost v uresničevanju planov ...*¹³

*...zanimivost "kulturnega pojava", ki je povezan z načinom življenja in vzorcem urbanizacije v Sloveniji: "zgraditi si lastno hišo".*¹⁴

Vsako prostorsko urejanje je totalitarno, kar pomeni, da ima namen pokrivati celoto družbenih prostorskih procesov. Glede tega načelno ni bilo razlik med "Vzhodom in Zahodom", celo nasprotno, regulativna mreža na "Zahodu" je bila precej gostejša.¹⁵ To dejstvo kaže na evolucijo v spremembah vzorcev, struktur poselitve, ki so se zaradi notranjih silnic razbohotili v eni ali drugi obliki po vsem svetu. Raznolikost teh oblik je pogojena s historičnostjo predhodnega vzorca, z gostoto predhodne poselitve in njeno obliko, z različnimi naravno in prometno geografskimi pogoji, s spremenljivostjo gospodarskih, socialnih, ekonomskih in političnih struktur. Te se danes nedvoumno vse usmerjajo v tržne strukture. Evropa kot velik skupni trg brez meja. Odvija se pretok trgovine, ljudi in kapitala preko tradicionalnih meja.

Današnja navidezno "kaotična" podoba poselitve v slovenskem primestnem in podeželskem prostoru je odraz političnih, socialnih in ekonomskih razmer ter sprememb, ki so se odvijale v obdobju zadnjih štiridesetih let v republiki, ki je bila pod vplivom federativne države s socialističnim režimom. Ideološka usmeritev komunističnega gibanja je absolutizirala prvenstvo kolektivismu družbe in splošnih interesov. V ospredju je bila težnja po podružbljanju, ki naj bi jo dosegli bolj z omejevanjem kot pa z vključevanjem posebnih in posameznih interesov. V takšnem kontekstu je prevladala restriktivno-represivna politika tudi pri urejanju prostora.¹⁶ Favorizirana je bila družbena stanovanjska gradnja. Prevladovali so uniformni vzorci in standardi tako

projektom No-Stop City Residential Parking, z oblikovanjem neskončne ponavljajoče krajine, ki ni samo ena utopija... ampak njihovo neskončno število, toliko kolikor je ljudi: ne ena kultura za vse, ampak ena za vsakega posameznika. Druga je ideja Superstudia z alternativnim modelom bivanja "Microevent/Microenvironment". Struktura mesta bi bila zamenjana z mrežo znotraj naravne krajine kot metafora za mrežo energije in informacije. Kontinuirano servisirana krajina bi postala površina za permanentno stanje nomadizma. Naslednji je projekt skupine Archigram kot "struktura-dogodek", ki bi vrnila metropolitanske dinamične tokove na lokalne komune.

V 70-ih letih so močno kritizirali moderna mesta, ki naj bi bila umetno postavljena mesta zaradi forme same, kjer je kljub vsem besedam človek samo "polnilo" postavljenih struktur. Teoretiki, kot sta K.Lynch in C.Aleksander, so se ukvarjali z obliko mesta kot možnostjo zagotovitve skladnejšega razvoja z upoštevanjem obstoječih struktur v prostoru.

Vse bolj se je utrjevala misel, da mesto ni več lokacija in strnjena, centrična, točkovna struktura. Bivanje v mestu ni več pogojeno z življenjem na urbani ulici, temveč z načinom obnašanja, izražanja, govora, oblačenja in dostopa do informacij. Človek posameznik je center dogajanja.

4. Danes

...Podobnost z urbano evolucijo: mesto je dinamičen kompleksen organizem, ki se spreminja v času, preko evolucije, ki ni poslušna linearnim zakonom. Struktura, ki organizira in oblikuje mesto, izhaja iz procesov avtoorganizacije, ki se odvijajo na nivoju oblikovanja form.¹⁰

Náš model nadaljuje prikazovanje nekaterih lastnosti evolucije kompleksnega sistema, posebno pa težavnosti obvladovanja razvoja, ki je determiniran z mnogokratnimi elementi v interakciji. Popolnoma je

jasno, da nam kompleksnost sistemov ne dovoljuje razmišljanja v linearni naključnosti ali enostavnem sistemu.¹¹

Sedanji čas je čas postindustrijske, informacijske družbe, ki se nenehno spreminja. V vseh prostorskih strukturah je zaznamovan z decentralizacijo in rehierarhizacijo v smislu drobljenja struktur. Pretekli problemi higijene in življenjskega standarda so obvladljivi (če že niso v popolnosti obvladani), ostaja problem obvladovanja prostora. S spreminjanjem družbe in uveljavljanjem novih vrednot in vrednostnih sistemov so se pojavila nova izhodišča, kot so prezasičenost z množico potrošniških proizvodov, preobremenjenost okolja in nove dimenzije gibanja v prostoru in času. Estetika današnjega časa temelji na virtualni resničnosti, ki v resnici ne obstaja in je sama sebi namen.

Oblikuje se nov vzorec socialnega, ekonomskega, kulturnega in fizičnega okolja. Okolje se kaže kot razpršen, fragmentiran in nepovezan sistem, kjer ne prevladuje nered, ampak red drugačne, bolj kompleksne oblike. V tem obdobju se ne moremo več naslanjati na idejo, da se dinamični tokovi v *urbisu* lahko izenačijo s tokovi in silnicami v *civitasu*. V tem smislu ima centralno vlogo spremenljivka čas, ki ima hkrati lastnost trenutne komponente.

V tem okviru se konstituira nova dimenzija urbanega prostora, ki ni več usmerjena v center, v fizični prostor. Oblikuje se nov videz, ki ni več kompakten, temveč artikuliran in diskontinuiran. Nasprotja med mestom in podeželjem ni več, sedaj sta povezana. Podeželje je nova urbana periferija. Nehomogena in nekontinuirana mreža starih in novih vzorcev se križata na podeželju, mu spreminjata vlogo, strukturo in obliko. Gre za novo urbano fenomenologijo, katere matrice moramo iskati v krizi predhodnih modelov, ki so bili s svojo enoplastovitostjo in linearno enostavnostjo nezmožni interpretirati sodobne strukture.

Enostavni vzorci in strukture so tiste oblike, ki so definirane z minimalnim številom podatkov. V primeru okolja oziroma urbanističnih modelov govorimo o treh osnovnih oblikah: o krogu (centričnost), liniji (linearnost) in mreži, ki je že nadgradnja predhodnih vzorcev v najrazličnejših kombinacijah. To so enostavni modeli, lahko berljivi in obvladljivi. Nanje posameznik ne more vplivati, ker bi s svojo voljo podrł shematičnost. Ti vzorci služijo kot osnova načrtovanih, planiranih struktur.

V današnjem času smo postavljene pred dejstvo delovanja drugačnih oblik, ki se izražajo v kompleksnih strukturah. Na videz predstavljajo kaotično stanje, ki nasprotuje posplošenim in enostavnim vzorcem in ga ne moremo poenostaviti. Je skupek prepletajočih se struktur, ki delujejo po principu lastnih dinamičnih tokov. Vsaka plast ima svoje silnice, ki se križajo z drugimi plastmi. V prepletanju moramo omogočiti pretočnost in nekonfliktno delovanje v prehodu strukture iz ene v drugo obliko. Govorimo lahko o nenačrtovanih strukturah, ki so rezultat gibanja družbenih silnic, med katerimi veljajo določene zakonitosti. Toyo Ito definira¹² mesto kot stratificiran sistem silnic energije, informacij, konkretnih objektov in živečih bitij. Zanimajo ga turbulence in modifikacije, ki jih naredijo novi elementi v flukusu/pretoku silnic. Pri tem so se uveljavili koncepti avtoorganizacije kot osnovni principi bivanja, ki predstavljajo ključ do kreativnih potencialov narave. Aplicirani so bili na številna področja: evolutivna biologija, nevrologija, informacijske znanosti ... V vseh najdemo neenostavne modele, ki potrjujejo sistem nenačrtovanosti vzorca.

5. V Sloveniji

...V preteklem obdobju je šlo za preveliko TOGOST institucionalnega sistema, ki je blokiral individualno pobudo tudi tedaj, ko ni bilo treba. Hkrati je šlo za preveliko PROŽNOST, ne nazadnje zaradi političnega koketiranja z delavskim raz-

*redom, ki je pomenila nedoslednost pri uresničitvi že sprejetih odločitev. V tem smislu bi lahko rekli, da je šlo za narobe obrnjen svet: za togost v politiki in planiranju in za prožnost v uresničevanju planov ...*¹³

*...zanimivost "kulturnega pojava", ki je povezan z načinom življenja in vzorcem urbanizacije v Sloveniji: "zgraditi si lastno hišo".*¹⁴

Vsako prostorsko urejanje je totalitarno, kar pomeni, da ima namen pokrivati celoto družbenih prostorskih procesov. Glede tega načelno ni bilo razlik med "Vzhodom in Zahodom", celo nasprotno, regulativna mreža na "Zahodu" je bila precej gostejša.¹⁵ To dejstvo kaže na evolucijo v spremembah vzorcev, struktur poselitve, ki so se zaradi notranjih silnic razbohotili v eni ali drugi obliki po vsem svetu. Raznolikost teh oblik je pogojena s historičnostjo predhodnega vzorca, z gostoto predhodne poselitve in njeno obliko, z različnimi naravno in prometno geografskimi pogoji, s spremenljivostjo gospodarskih, socialnih, ekonomskih in političnih struktur. Te se danes nedvoumno vse usmerjajo v tržne strukture. Evropa kot velik skupni trg brez meja. Odvija se pretok trgovine, ljudi in kapitala preko tradicionalnih meja.

Današnja navidezno "kaotična" podoba poselitve v slovenskem primestnem in podeželskem prostoru je odraz političnih, socialnih in ekonomskih razmer ter sprememb, ki so se odvijale v obdobju zadnjih štiridesetih let v republiki, ki je bila pod vplivom federativne države s socialističnim režimom. Ideološka usmeritev komunističnega gibanja je absolutizirala prvenstvo kolektivismu družbe in splošnih interesov. V ospredju je bila težnja po podružbljanju, ki naj bi jo dosegli bolj z omejevanjem kot pa z vključevanjem posebnih in posameznih interesov. V takšnem kontekstu je prevladala restriktivno-represivna politika tudi pri urejanju prostora.¹⁶ Favorizirana je bila družbena stanovanjska gradnja. Prevladovali so uniformni vzorci in standardi tako

za velike urbane aglomeracije kot odmaknjene podeželske kraje in zaselke; npr. predstava o dopustni velikosti parcele. Posameznik je povsod naletel na omejitve. Le s posebnimi prizadevanji mu je po ? letih uspelo priti do zelenih dovoljenj. Omejevanje, usmerjena gradnja in planiranje naj bi vodili do celovitega pregleda nad dogajanjem v prostoru. Učinek je bil nasproten.

Nenaklonjenost politike do individualne gradnje je tudi eden od vzrokov, da se niso razvile organizirane in načrtovane oblike stanovanjskega združništva. Hkrati bi to bil dober instrument za doseganje kvalitete na ravni oblikovanja organiziranih poselitvenih vzorcev. V Sloveniji je zelo malo primerov planirane enodružinske gradnje in še ti so vključeni v mestni prostor.

Kljub vsemu podružbljanju sta se tudi pri nas spreminjala socialna struktura in način bivanja. Družbena gradnja (bloki) je še bolj spodbujala zapiranje posameznika v svoj svet in vplivala na njegovo željo po "lastni hiši v naravi". Zaprtost človeka v lastni individualni svet se je vedno bolj uveljavljala. Njen pokazatelj je enodružinska gradnja, ki se je najprej pojavila kot nujnost bivanja in edina rešitev v stanovanjski stiski ter šele v zadnjih desetih letih kot način socialnega življenja. Večina ljudi se je odločala za gradnjo v domačem okolju. Zaradi povezave z večjimi centri, delovnimi mesti, se je gradnja bolj usmerjala ob glavne prometne povezave in na robove mest, na tako imenovano periferijo. Ti faktorji so in še danes vplivajo na velike vsakodneвне migracije v mesta in iz njih. Infrastrukturalna mreža je bila odločilni dejavnik pri razpršenosti oziroma zgoščevanju gradnje. Danes postaja individualnost merilo sistema, iz česar izhaja pluralistični kulturni model, utemeljen z ekološko etiko kot splošno umetniško normo in z izenačenostjo vseh možnosti ter oblik izražanja.¹⁷

Prostorska preobrazba predmestij v naselbinski mreži temelji na spremembah v sistemu vrednot

med mestom in podeželjem. Značilno je vedno večje širjenje v zaledje in prepletanje z ruralnim prostorom. Prometna sredstva in povezave so dokončno vplivale na disperzijo prebivalstva v plasteh okrog mest, ki bi jih lahko poimenovali tudi "pokrajina razblinjene poselitve". Vsi ti gospodarski in socialni faktorji so vplivali na decentralizacijo v poselitvenem vzorcu Slovenije, kjer danes prevladuje disperznost urbanih sistemov.

6. Nadaljevanje

*"Kiberprostor" (Cyber-space) bo poskrbel, da ne bo samo ene poti v "ekranskem polju" (screenland). Posebni efekti se bodo prenesli na mizo posameznika. Prihodnost je že tukaj, samo da razporejena še ni.*¹⁸

*Predstavitev sodobnega mesta ni več determinirana s ceremonialom odprtih vrat, z ritualom procesov in parad, kot tudi ne z vrsto ulic in avenij. Od sedaj naprej se mora urbana arhitektura ukvarjati z dogajanjem v "tehnološkem prostorskem času" (space-time). Prevladujejo "banke podatkov" (data bank) z novimi rituali tehnične kulture, ki je maskirana z nematerialnostjo svojih komponent: s svojimi mrežami, sistemi avtocest in različnimi retikulacijami, katerih vlakna niso več vpletena znotraj izgrajenega prostora, ampak so v sekvencah nedojemljivega časa, v katerem zamenja notranji videz človeka/stroja fasado objekta in okoliško površino, na kateri stoji.*¹⁹

*Ali razvoj nacionalne in internacionalne informacijske strukture, in kot posledica način socialnih in ekonomskih aktivnosti, v "kiberprostoru" pomeni, da bodo obstoječa mesta preprosto razpadla v fragmente in propadla? Ali pa ima Pariz nekaj, česar "telepresence" ne doseže? Ali ima Rim odgovor na Neuromancer?*²⁰

Smo v obdobju informacijske/tehnološke družbe, ki se bo še razvijala v tej smeri. Kje je meja te "visoko razvite" družbe, ki ji grozi, da jo bo informacijski stroj nadvladal?

za velike urbane aglomeracije kot odmaknjene podeželske kraje in zaselke; npr. predstava o dopustni velikosti parcele. Posameznik je povsod naletel na omejitve. Le s posebnimi prizadevanji mu je po ? letih uspelo priti do zelenih dovoljenj. Omejevanje, usmerjena gradnja in planiranje naj bi vodili do celovitega pregleda nad dogajanjem v prostoru. Učinek je bil nasproten.

Nenaklonjenost politike do individualne gradnje je tudi eden od vzrokov, da se niso razvile organizirane in načrtovane oblike stanovanjskega združništva. Hkrati bi to bil dober instrument za doseganje kvalitete na ravni oblikovanja organiziranih poselitvenih vzorcev. V Sloveniji je zelo malo primerov planirane enodružinske gradnje in še ti so vključeni v mestni prostor.

Kljub vsemu podružbljanju sta se tudi pri nas spreminjala socialna struktura in način bivanja. Družbena gradnja (bloki) je še bolj spodbujala zapiranje posameznika v svoj svet in vplivala na njegovo željo po "lastni hiši v naravi". Zaprtost človeka v lastni individualni svet se je vedno bolj uveljavljala. Njen pokazatelj je enodružinska gradnja, ki se je najprej pojavila kot nujnost bivanja in edina rešitev v stanovanjski stiski ter šele v zadnjih desetih letih kot način socialnega življenja. Večina ljudi se je odločala za gradnjo v domačem okolju. Zaradi povezave z večjimi centri, delovnimi mesti, se je gradnja bolj usmerjala ob glavne prometne povezave in na robove mest, na tako imenovano periferijo. Ti faktorji so in še danes vplivajo na velike vsakodneвне migracije v mesta in iz njih. Infrastrukturalna mreža je bila odločilni dejavnik pri razpršenosti oziroma zgoščevanju gradnje. Danes postaja individualnost merilo sistema, iz česar izhaja pluralistični kulturni model, utemeljen z ekološko etiko kot splošno umetniško normo in z izenačenostjo vseh možnosti ter oblik izražanja.¹⁷

Prostorska preobrazba predmestij v naselbinski mreži temelji na spremembah v sistemu vrednot

med mestom in podeželjem. Značilno je vedno večje širjenje v zaledje in prepletanje z ruralnim prostorom. Prometna sredstva in povezave so dokončno vplivale na disperzijo prebivalstva v plasteh okrog mest, ki bi jih lahko poimenovali tudi "pokrajina razblinjene poselitve". Vsi ti gospodarski in socialni faktorji so vplivali na decentralizacijo v poselitvenem vzorcu Slovenije, kjer danes prevladuje disperznost urbanih sistemov.

6. Nadaljevanje

*"Kiberprostor" (Cyber-space) bo poskrbel, da ne bo samo ene poti v "ekranskem polju" (screenland). Posebni efekti se bodo prenesli na mizo posameznika. Prihodnost je že tukaj, samo da razporejena še ni.*¹⁸

*Predstavitev sodobnega mesta ni več determinirana s ceremonialom odprtih vrat, z ritualom procesov in parad. kot tudi ne z vrsto ulic in avenij. Od sedaj naprej se mora urbana arhitektura ukvarjati z dogajanjem v "tehnološkem prostorskem času" (space-time). Prevladujejo "banke podatkov" (data bank) z novimi rituali tehnične kulture, ki je maskirana z nematerialnostjo svojih komponent: s svojimi mrežami, sistemi avtocest in različnimi retikulacijami, katerih vlakna niso več vpletena znotraj izgrajenega prostora, ampak so v sekvencah nedojemljivega časa, v katerem zamenja notranji videz človeka/stroja fasado objekta in okoliško površino, na kateri stoji.*¹⁹

*Ali razvoj nacionalne in internacionalne informacijske strukture, in kot posledica način socialnih in ekonomskih aktivnosti, v "kiberprostoru" pomeni, da bodo obstoječa mesta preprosto razpadla v fragmente in propadla? Ali pa ima Pariz nekaj, česar "telepresence" ne doseže? Ali ima Rim odgovor na Neuromancer?*²⁰

Smo v obdobju informacijske/tehnološke družbe, ki se bo še razvijala v tej smeri. Kje je meja te "visoko razvite" družbe, ki ji grozi, da jo bo informacijski stroj nadvladal?

Nekoč je bilo pomembno, da se je človek za določeno dejavnost v svojem socialnem in družbenem življenju odpravil v določen prostor: v bar, na trg, na plažo, v telovadnico, na delovno mesto. Njegov privatni, domači prostor je bil zaprt pred svetom in nezaželenimi. V prihodnosti, ki je že tukaj, v t.i. kiber prostoru tega ni. Računalniška mreža subvertira, radikalno redefinira naš način dojemanja prostora, družbe in urbanega življenja. Mreža (net) ima drugačno fizično strukturo in deluje na drugačnih principih. Negira geometrijo. Je ambient: nikjer točno določen, vendar povsod sočasno. Računalniško omrežje postaja osnova za urbano življenje, kot so nekoč bile ulice.

Osrednje mesto ima prav komunikacija med prostori in med ljudmi, ki v teh prostorih eksistirajo... mesto je danes nek terminal na presečišču časa, npr. letališče kot nov tip mesta, resnično pa gre danes že za tip telemesta... mesto prihodnosti je vedno bolj okuženo z logiko mreže in nadnacionalnega, vezanega na dogajanje, ki zmeraj bolj poteka v živo na zaslonih sveta, in nekega fluida, ki je interaktivno dostopen; govorimo torej o nekakšnem polju kreativne koncentracije, mestu podatkov in informacij.²¹

Relacija med mestom in uporabnikom postaja vedno bolj podobna Alici v čudežni deželi. Preko Interneta se po svetu gibljemo od strani do strani s svetovnim medmrežjem (WWW – World Wide Web). Vsaka stran (page) predstavlja prostor, naš prostor je "domača stran" (homepage). Povezave med prostori si sami ustvarjamo s "super povezavami" (hyperlinks) in s tem kreiramo svojo "lastno cestno mapo". Ta sprehod skozi t.i. virtualni prostor (navidezno realnost) še bolj stopnjuje hierarhijo *privatno – javno*, pri čemer ključ (password) ni ovira/obramba. Tehnologija oblikuje in stopnjuje privatnost ter dostopnost. Ali na ta način postaja osebna domača stran privatni grad, ki naj bi nas branil pred zunanjim prostorom?

Mesta v kiber prostoru, v navidezni resničnosti ni. Vsaj ne mesta, kot ga imamo še danes v viziji, mislih in željah o bodočnosti. Mesto je predstava informacije, tehnologije. Ima strogo določeno hierarhijo, ki omogoča hitre akcije in dostope. Urbanizma potemtakem sploh ni. Obstaja le arhitekturni fragment, ki mora biti podrejen tehnologiji in upošteva pravila tehnologije. Kaj se dogaja z realnim fizičnim prostorom, je pravzaprav vseeno... Te vizije negirajo današnjo družbo, kjer prevladuje individualnost, spontanost in disperzija kot nasprotje hierarhije, stroge določenosti. Tehnologija bo služila informaciji, nadgradnji znanosti. Mesto, okolje in prostor bodo še vedno bistvene prvine človekovega življenja. Tradicionalno, staro mesto bo vedno bolj predstavljalo vizijo "mesta kot osebka", ostala struktura pa bo služila namenu in se bo organizirala preko silnic v prostoru, katerih ena od prvin je nov način življenja v kiber prostoru.

Vendar kljub vsemu... ali bo človek sprejel ta pravila igre, hierarhije, kjer bi mu bila vloga določena že ob rojstvu in se mu pravzaprav ne bi bilo treba premakniti od mize z računalnikom vse življenje?

Alenka Fikfak, dipl. inž. arh., Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana, Alma Zavodnik, dipl. inž. arh., Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje

Opombe

- 1 Knabb, K., ed.: Elementary Program of the Bureau of Unitary Urbanism, v: Situationist International Anthology – citat iz Kollhass, R., O.M.A. in Mau, B. (1995).
- 2 Samoná, G. (1959).
- 3 Choay, F. (1966)
- 4 Wright, F.L.: The Dissapearing City, 1932 – citat v članku Wall, A. (1994)
- 5 Gasparrini, C. (1994)
- 6 Hilberseimer (1955)
- 7 Wright, F.L. (1958)
- 8 Wright, F.L., prav tam
- 9 Wright, F.L., prav tam
- 10 Kraft, S. (1994)

- 11 Prygogine, I. in Stengers, I.: Order Out of Chaos, New York 1984 – citat iz Kollhass, R., O.M.A. in Mau, B. (1995).
- 12 Kraft, S., prav tam
- 13 Mlinar, Z. (1993)
- 14 Gantar, P. (1993)
- 15 Kos, D. (1993)
- 16 Mlinar, Z., prav tam
- 17 Koželj, J. (1993)
- 18 Boigon, B.: A Cyberspatial Commentary, Newline, sept-okt. 1991, v: Kollhass, R., O.M.A. in Mau, B. (1995).
- 19 Virilio, P.: The Overexposed City: Zone 1/2: The City, New York, Urzone 1987, v: Kollhass, R., O.M.A. in Mau, B. (1995).
- 20 Mitchell, William, J. (1995)
- 21 Dr. Janez Strehovec v intervjuju za revijo Nova, dec. 1995.
- Howard, E. (1898) Garden Cities of Tomorrow, Faber and Faber Ltd., London 1970.
- Kollhass, R., O.M.A. in Mau, B.: M, L, XL, 010 Publishers, Rotterdam 1995.
- Kos, D.: Predmodernost ali postmodernost "Črnograditeljskih" praks, Teorija in praksa št. 5/6, Ljubljana 1993.
- Košir, F.: Zamisel mesta, Slovenska matica, Ljubljana 1993.
- Koželj, J.: Arhitektura nove kompleksnosti, AB, leto XXV, št. 125, maj 1995.
- Koželj, J.: Strukturni pristop k skladnejši zazidavi, Vesela znanost: O hišah, o mestih, o podeželju, Ljubljana 1993.
- Kraft, S.: La dinamica delle città, European 3: A casa in città, urbanizzare I quartieri residenziali, concorsi europei per nuove architetture, risultati europei, CER, comitato per l'edilizia residenziale, 1994.

Literatura in viri

- Boeri, S., Lanzani, A.: Gli orizzonti della città diffusa, Casabella, International Architectural Review, št. marec 1992.
- Capuder, T: Vrednotenje kompozicijskih odnosov med obstoječimi in novimi prostorskimi strukturami, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, FAGG, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana 1993.
- Casabella International Architectural Review, Critical Internationalism, št. jan.-feb., Milano 1996.
- Choay, F.: Urbanizam, utopija I stvarnost, ŠIP Srbija, Beograd 1966.
- Falasca, C. C.: Nuove strategie di controllo per I nuovi assetti ambientali, Uno a cento, quadrimestrale dell'ordine degli architetti della Provincia di Pescara, anno 1, no. 0, april 1995.
- Fishman, R.: Space, Time and Sprawl, AD vol. 64, The Periphery, no. 3/4, 1994.
- Gabrijelčič, P.: Novi poselitveni vzorci na podeželju, zbornik, 1995.
- Gantar, P.: Črnograditelji proti državi, Teorija in praksa, št. 5/6, Ljubljana 1993.
- Gasparrini, C.: L'attualità dell'urbanistica, Dal piano al progetto, dal progetto al piano, Etaslibri, 1994.
- Gleick, J.: Kaos – rojstvo nove znanosti, DZS, Ljubljana 1991.
- Hilberseimer, L.: The Nature of Cities, Chicago 1955.
- Mitchel, W. J.: City of Bits, Space, Place and the Infobahn, The MIT Press, Massachusetts 1995.
- Mitchel, W. J.: Soft Cities, AD, vol. 65, no. 11/12, nov.-dec. 1995.
- Mlinar, Z.: Individuacija in globalizacija v prostoru, SAZU, Ljubljana 1994.
- Mlinar, Z.: Prostorski nered kot izraz (ne)moči posameznika in sistema, Teorija in praksa, št. 5/6, Ljubljana 1993.
- Pearce, M.: From Urb to Bit, AD vol. 65, no. 11/12, nov.-dec. 1995.
- Ravbar, M.: Zasnova poselitve, Raziskovalno aplikativni projekt, MOP in MZT, Inštitut za geografijo, Ljubljana 1995.
- Samoná, G. (1959) L'urbanistica e l'avvenire della città negli stati europei, Bari, 1959
- Schaur, E.: Non-planned Settlements, Characteristic Features – Path System, Surface Subdivision, IL 39, Stuttgart 1992.
- Turri, E.: La civiltà del villaggio, l'uomo sulla terra, Institutio geografico De Agostini, 1994.
- Vester, F.: Kriza prenaseljenih območij, DZS, Ljubljana 1991.
- Wall, A.: The Dispersed City, AD vol. 64, The Periphery, no. 3/4, 1994.
- Wright, F. L.: The Living City, 1958.